

De Roze Driehoek

Verzwijgen en vergeten

Toen homoseksuelen jongeren in 1970 deel wilden nemen aan de kranstegging tijdens de dodenherdenking op de Dam in Amsterdam werden zij direct opgepakt en gearresteerdⁱ. Het werd toen als zeer ongepast ervaren dat homoseksuelen als homo's aan een dergelijke herdenking deelnamen. Dat de nazi's ook homoseksuelen vervolgd hadden was vijftig jaar na de bevrijding vrijwel vergeten. Ook in de officiële geschiedschrijving werd hieraan nauwelijks aandacht besteed.

Nazi-Duitsland

Tijdens de Weimarer republiek kende Duitsland –althans in de grote steden- een grote en bloeiende homoseksuele subcultuur met eigen uitgaansgelegenheden, tijdschriften en verenigingen. Een van de bekendste voorvechters van de homobeweging, Magnus Hirschfeld, publiceerde tientallen boeken over homoseksualiteit. In Berlijn stichtte hij een wereldvermaard seksuologisch instituut waaraan ook Nederlanders studeerden. Dankzij steun van de linkse partijen lukte het hem zelfs bijna paragraaf 175, de wet die homoseksualiteit in Duitsland strafbaar stelde, te doen afschaffen.

De machtsovername door de nazi's begin 1933 maakte abrupt een einde aan de verworvenheden van de Weimarer republiek. Direct na de machtsovername werd linkse politieke partijen en vakbonden het werken onmogelijk gemaakt en verdwenen de eerste politieke gevangenen in de gevangenissen die de eerste concentratiekampen zouden worden. De nazi's beschouwden homoseksuelen mannen eveneens als staatsgevaarlijk o.a. omdat zij niet zouden bijdragen aan de aanwas van het volk.

Tijdens de eerste boekverbrandingen in mei 1933 plunderden nazistische studenten het seksuologisch instituut en het was de bibliotheek van dit instituut die als eerste in de vlammen verdween. Een uit het instituut geroofde bronzen portretbuste van Magnus Hirschfeld eindigde ook op de brandstapel. Verenigingen en tijdschriften werden vrijwel direct verboden en kroegen gesloten. Tijdens de Olympische Spelen van Berlijn in 1936 zaten er meer homoseksuelen dan politieke gevangenen in de Berlijnse gevangenissen. Paragraaf 175 werd in de loop van de tijd steeds verder aangescherpt en met nieuwe maatregelen aangevuld totdat homoseksualiteit in sommige gevallen zelfs weer met de dood bestraft kon worden.

Roze lijsten

De vervolging van homoseksuelen werd o.a. mogelijk gemaakt doordat de Duitse politie in de grote steden een registratie aanlegde van iedereen die verdacht werd homo te zijn. Als je als homo eenmaal op zo'n *rosa Liste* stond was je zo goed als vogelvrij. Duizenden werden opgepakt, veroordeeld tot zware gevangenisstraffen en na het uitzitten van hun straf vaak in concentratiekampen gestopt: in *Schutzhaft*, preventieve hechtenis.ⁱⁱ

In de grotere kampen droegen de homoseksuelen gevangenen ter onderscheiding van de anderen roze driehoeken op hun kleding. De roze driehoeken werden soms in aparte barakken opgesloten, kregen de zwaarste *Kommandos*, het gevaarlijkste werk te doen. Ze konden niet rekenen op bescherming van speciale groepen: bijvoorbeeld de criminele gevangenen (de groene driehoeken) of de politieke gevangenen (rode driehoeken). De overlevingskansen waren dus gering.

Over het totale aantal slachtoffers lopen de schattingen nog steeds enorm uiteen. De meest recente onderzoeken houden het op ruim honderdduizend mannen en vrouwen die vanwege homoseksualiteit in kampen terecht zijn gekomen en op tien- tot vijftienduizend die dat niet overleefd hebben.

Nederland

De vooroorlogse Nederlandse homobeweging was piepklein en weinig invloedrijk. In Nederland was homoseksueel gedrag in bepaalde gevallen eveneens strafbaar en het publieke klimaat was mede onder invloed van de confessionele meerderheid zeer antihomoseksueel. Vrijwel direct na de Duitse inval kondigde de bezetter een verordening af waarin homoseksueel gedrag strenger bestraft werd. De bibliotheek van de beweging werd in beslag genomen en is afgevoerd naar Duitsland en daar spoorloos verdwenen. En hoewel er

ook in Nederland sprake is van een strenger vervolgingsbeleid en enkele razzia's op homobijeenkomsten bekend zijn is het hier toch niet tot een systematische vervolging door de Nederlandse autoriteiten gekomen. Maar homoseksuelen die met Duitse instanties te maken kregen werden zwaar gestraft. Het aantal gevangenen dat vanwege homoseksualiteit in een concentratiekamp werd vervolgd is beperkt gebleven.

Na de oorlog

Zowel in Nederland als in Duitsland is er een grote continuïteit in het antihomoseksuele maatschappelijk klimaat van voor, tijdens en na de oorlog. In Nederland wordt de Duitse anti-homo verordening weliswaar ingetrokken maar bereikt het aantal processen tegen homoseksuelen in de jaren vijftig een hoogtepunt. Wel ontstaat er een allengs aan invloed winnende homobeweging, het COC.

De anti homoseksuele wetgeving wordt echter pas in 1971 afgeschaft. Sindsdien neemt het COC deel aan de dodenherdenking op de Dam. In Nijmegen wordt sinds 1975 aan de dodenherdenking deelgenomen.

In West-Duitsland wordt de nazi wetgeving gewoon gehandhaafd, homoseksuelen die uit het concentratiekamp komen worden niet erkend als slachtoffer van het nazisme maar als gewone misdadigers beschouwd. Ook in Duitsland neemt het aantal processen tegen homo's in de jaren 50 weer snel toe. In Duitsland is de homobeweging zo goed als uitgeroeid. Die ontstaat pas weer aan het eind van de jaren zestig. In Oost Duitsland waren de anti-homo wetten van de nazis meteen na de oorlog afgeschaft en uiteindelijk gebeurt dat ook in West-Duitsland, maar pas in 1969.

In beide landen wordt de vervolging van homo's door de nazi's ontkend en zo goed als vergeten. Vrijwel overal in Duitsland en Nederland waar homo's willen deelnemen aan Dodenherdenkingen stuit dat in het begin op grote bezwaren. Vaak werden kransen verwijderd of vernield. Ook in Nijmegen. In Amsterdam wordt in 1987 het homomonument onthuld om de slachtoffers van de homovervolging van alle tijden te gedenken. In Duitsland wordt pas in 1992 in concentratiekamp Sachsenhausen een klein monument onthuld. Hoewel de vervolging door de nazi's uiteindelijk erkend wordt, is er geen enkel homoseksueel slachtoffer voor *Wiedergutmachung* in aanmerking gekomen. In Nederland komt uiteindelijk maar een vervolgte homoseksueel in aanmerking voor een uitkering krachtens de Wet Uitkering Vervolgingslachtoffers.ⁱⁱⁱ

Helm de Laat

Oorspronkelijk geschreven voor de site van Villa Lila (1 mei 2006). Herzien 3 mei 2016.

ⁱ Enkele jongeren die deelnamen aan de demonstratieve kranslegging op de Dam droegen driehoekige lapjes lila kleurige stof op hun kleding. Allen waren lid van de Amsterdamse Jongeren Aktiegroep Homofilie. Dat was een van de actiegroepen van homoseksuele studenten die eind jaren 60 ontstonden. In Nijmegen was in 1968 de Nijmeegse Studenten Werkgroep Homoseksualiteit opgericht.

ⁱⁱ Ook in enkele Nederlandse steden werden al voor de oorlog registraties van homoseksuelen bijgehouden. In elk geval na de oorlog heeft ook de politie in Nijmegen zo'n registratie bijgehouden al werd in contacten met het COC Nijmegen het bestaan ervan steevast ontkend

ⁱⁱⁱ In 2003 schreef homooloog Judith Schuyf zijn levensverhaal: *Levenslang. Timo Hofman, vervolgd homoseksueel en avonturier*. Timo Hofman leefde van 1925-1997. Judith Schuyf was ook onderzoeker bij het Informatie en Coördinatie Orgaan Dienstverlening Oorlogsgetroffenen. Hoofdstuk 7 beschrijft de strijd om de overheid te bewegen te erkennen dat homoseksualiteit een *vervolgingsgrond* kon zijn (1974-1997!).